

## Соня Тодорова - „Перлите на Ади Ландау“

### КЪЩАТА НА ТАБОРГАСЕ

Виена, 24 ноември 1667 година

– Не мисля, че е добре, дето си ги взел, Ади. – Хава Ландау гледаше обиците, които нейният мъж Ади безмълвно бе изсипал в дланта ѝ, с изражение, в което безпокойството вземаше връх над възхищението. – Да бяха пари, да ги вземеш. Но така... Сам знаеш, още утре ще изпицят, че си ги откраднал. Или че си се възползвал от неволята на един беден християнин. Или че ти ги е дал, за да не изпиеш кръвта на сина му.

– Той няма деца, сам е тука – мрачно вмъкна Ади Ландау, подритвайки една заблудена кокошка, която се мъчеше да излезе от кухнята.

– Добре, тогава кръвта на племенника му или на осела му, или на нероденото му дете, знам ли. Върни му ги, Ади, не ни трябват тези неща в къщата, само беда ще донесат. Вземи, не искам даже да ги държа в ръката си. Ето, снощи пак е имало разправии, някакви търговци от града се оплаквали от нашите, гонили ги по улиците, единият бил с тояга... Ресел ми каза, когато бях у тях сутринта. Все по-рядко се виждаме, откакто Аарон ѝ забрани да излиза от къщи сама. Ама рекох да ѝ занеса да види от новите кожи, тези от Прага. Ако ги хареса, може да направим добра сделка – семейство Люцерна направо се къпят в пари напоследък, сигурно Аарон не си плаща целия данък, иначе как? Ади, ти слушаш ли ме изобщо?!

Ади замислено въртеше обиците между пръстите си.

– Да му ги върна, казваш. А той как ще си изплати дълга? – Глухият глас на мъжа трепереше от сподавен гняв.

– Няма да го плати, Ади, и няма да ни е за първи път. Върни ги, моля те.

На другата сутрин търговецът Ади Ландау се появи при бараките, скупчени тук-там по протежение на почти готовия ров пред стената на крепостта. Дебелата ръбеста крепост, която ограждаше столицата на Свещената Римска империя на германската нация. От тази страна на крепостната стена германската нация беше представена главно от бедни мръзнещи хорица, повечето дошли заедно с целите си семейства от провинциите на Империята, за да търсят препитание във Виена. Самата стена вече бе изградена, но все още имаше работа по нея. Освен това в града никнеха и доста други строежи. „Да се чудиш – мислеше си Ади, докато вървеше в студената ветровита сутрин, – как се очаква човек да участва с желание и ентусиазъм в изграждането на разкошен дворец в новия стил бароко, когато сам обитава барака, скалпена с довлечени от реката дъски?“ Самият Ади Ландау живееше със семейството и кокошките си в спретната каменна къща отгатък Моста на заколението, в така наречения Еврейски град. Гетото съществуваше от малко повече от четирийсет години и напоследък като че беше станало малко пренаселено. Сигурно наброяваше вече три хиляди души, но все пак бе сравнително чисто („Вярно, има малко чума, но чума има и отгатък стената, не е само при нас!“) и изглеждаше хубаво с каменните си улички, с трите си синагоги и с кокетните едноетажни къщи от камък и дърво.

Ади беше роден в Бохемия. Родителите му се бяха преселили в Еврейския град във Виена през 1627 година, в самото начало на неговото изграждане. Тогава Ади беше на девет и не само помнеше, но и сам участваше в строежа на гетото. Три години преди това, през 1624-та, Фердинанд II отредил това място извън градските стени, наричано от виенчани „Плаващият остров“, за едва осемдесетината евреи, допуснати да живеят в

столицата по онова време. Раби Хелер разправяше, че два века по-рано във Виена имало много евреи, и на други места в херцогство Австрия също имало, организирали си свои общини и им било добре. Нямали право да упражняват занаяти, както и сега, и трябвало да носят голям кръг от жълт плат на дрехата си, но се занимавали с търговия и с пари и си живеели чудесно. После християните им завидели и започнали с измислиците – пиене на кръв, оскверняване на нафора, договор с дявола... През 1420 година започнали да ги преследват, тормозят, затварят и изселват. Обичайното. После обаче, през пролетта на следващата година, херцог Албрехт V осъдил евреите в херцогството на смърт. Всичките. Виенските също. Събрали тези, които още не били убити или прогонени от града, и ги изгорили на една поляна. И ето, нямало повече евреи във Виена. След това дълго време била в сила пълната забрана за заселването им в столицата. Докато Хабсбургите не се сетили, че за да си финансират войните, е добре да имат някого, от когото да вземат допълнителни данъци, и не започнали да допускат изключения. А в годината, в която Ади бе станал на шест и така почти преполовил своя път до Бар-мицва, император Фердинанд II бе позволил на евреите да живеят на Плаващия остров – това чудесно парче земя, оградено от меандрите на големия кален Дунав.

Дългият зимен кафтан на Ади метеше прахта по потъналата в нечистотии пътека, която се виеше покрай крепостния ров. Вятърът свистеше в ушите му и носеше дъх на гнило и запалени боклуци, на картофени обелки и нечисти тела, познатата смрад на бедността. Много години по-късно някъде тук щеше да минава гордата Рингшрасе, великолепна перла в короната на могъщата имперска столица. Съвсем близо до мястото, където сега една до друга се редяха миризливи бараки, след около два века щяха да се издигат Университетът, Операта, Парламентът и Кметството. Както и разкошните градски дворци на приказно богати аристократични и индустриални фамилии, между които и еврейските Ротшилд, Ефруси, Кьонигсвартер, Епщайн... Но това щеше да е после, сега тук беше външната част на крепостната стена, на която се беше подпряло бедняшкото селище на строителните работници и семействата им.

От прозорците на бараките мрачно надничаха груби измършавели лица. Лица, които при вида на голямата шапка и дългата къдрава брада на Ади Ландау се изпълваха със страх и ненавист. Нищо че задължението да се пришива жълт кръг на дрехата бе окончателно отменено повече от четирийсет години по-рано. „И правилно – мислеше си Ади, – за какво да се хаби плат и да се загрозяват одеждите, като хората познават евреина отдалеч и все така отдалеч го мразят, независимо за какво е дошъл.“

Едрият и сдържан Ади Ландау почти беше свикнал с този вид отношение и можеше да се контролира. Без да се оглежда излишно, той вървеше бързо и решително в ледената ноемврийска утрин. И все пак – тези простовати селски лица, тези хора, на които не бе сторил нищо лошо, хора, на които, обективно погледнато, всъщност помагаше. Колко от тях връщаха дълговете си? Един на трима? А колко от тях се сещаха да използват думи като „моля“ и „благодаря“? Досега май само един, и то беше жена, тоест не се брои. Но Ади Ландау беше привикнал и до голяма степен се контролираше. Докато в краката му не се замотаха група мърляви премръзнали деца, които започнаха да го наричат с обидни имена и да дърпат кафтана му. Ади спря, погледна най-нахалното от децата в очите и оголил зъби, тихо изръмжа: „Бу!“. Децата се разпищяха, разплакаха се и избягаха. А Ади продължи напред, обзет от гузно доволство. Около час по-късно обаче стана ясно, че малката му екскурзия е била напразна: длъжникът с обичите беше изчезнал. От малкото хора, дръзнали да отговарят на неговите въпроси, Ади Ландау разбра, че господин бившият ратай Алфред Оберле тези дни си събрал багажа и

посредством волска каруца се отправил обратно към родните си места далеч на запад, отвъд планината Арлберг. Защо – не казал.

На път към къщи Ади Ландау спря на Моста на заколението и дълго се взира в мътните речни води, опрял ръце на дървените перила. Във всяка шепа той стискаше по една голяма искряща перла с неправилна форма, изящено обкована със сребро и декорирана с малки, изумително красиви прозрачни камъни, които – Ади беше почти сигурен – щяха да се окажат диаманти, при това шлифовани по новия фасон.

След края на Трийсетгодишната война испанската мода със своите заплашителни островърхи форми, тежки материи и мрачни цветове бе изместена от френската. В занаята на ювелирите тази промяна се изразяваше в предпочитание към луксозни накити с флорални мотиви и най-вече към диаманти. Ади разбираше нещичко от бижутерство, а и още като дете много харесваше диамантите. Когато бе малък, неговият чичо – прекупвачът на скъпоценности Шломо, го викаше от време на време да му покаже искрящите дребни камъчета, които сякаш събираха слънчевите лъчи в центъра си. Ади ги гледаше възхитено, но фетер Шломо така и не му разреши да подържи някое от тях. По онова време диамантите се използваша много рядко заради трудното им шлифване. Около и след 1640 година обаче майсторите ювелири измислиха някои хитроумни нови технологии за обработка на диаманти и скоро започнаха да се появяват изкусни шлифове с по осем, шестнайсет и дори трийсет и две фасети. Някъде по това време среброто измести златото като предпочитан бижутерски метал, особено в комбинация с диаманти и всякакви скъпоценни камъни, а при накитите започнаха да доминират брошки и обици. Поради което Ади подозираше, че в шепите си държи чифт прекрасни модерни обици, сътворени от умел майстор на стила бароко за някоя повече или по-малко очарователна, но със сигурност доста заможна дама. Но не това го накара да отдръпне ръце от перилата и да скрие обиците дълбоко в дупките на черния си кафтан. Имаше нещо в загадъчното млечно сияние на перлите, във веселия блясък на диамантчетата и спокойното изящество на среброто, нещо смътно познато, нещо, което го караше да мисли, че нещастният глупак господин бившият ратай Алфред Оберле е бил само случаен преносител на тези две малки парченца съвършена красота. Красота, която съдбата е определила само за него, защото това не са просто перли, а неговите перли. Перлите на Ади Ландау.

На Хава разказа, че господин Оберле е потеглил обратно към своите родни места тази сутрин посредством волска кола, след като получил обратно перлените си обици. Хава се успокои и зарадва. Тя прибра шръкналите кичури черна коса, които все се изплъзваха изпод лепената забрадка, и си сложи престилката. За обяд направи краутфлекерлн.

Още на следващата година ги погнаха отново. Тормозиха ги известно време и през 1670 година кайзер Леополд I издаде заповед за окончателното прогонване на евреите от Виена и разтурянето на Еврейския град. В бързината Хава успя да вземе само малко дрехи и един наръч кожи, а Ади – своята Книга и две кокошки. Обиците скри в чорапа си. Те щяха да останат там до края на живота му, а после да преминат към следващия Ландау. Така, от чорап на чорап и от джоб на джоб, перлите щяха да прекарат следващите 348 години.

## БАРАКИТЕ ПОКРАЙ КРЕПОСТНИЯ РОВ

Виена, 23 ноември 1667 година

– Вземи ги, добри човече, моля те, вземи ги, твои са. – Благородникът потропваше от студ пред вратата на бараката, като внимаваше, потропвайки, да не уцели мътната

зловонна локва пред прага. – Не мога да приема такова нещо, уважаеми господине, вървете си по пътя и си останете със здраве – вече за трети път отвърщаше Алфред и побутваше облечената във фина кожена ръкавица ръка. – Аз нищо специално не съм направил, просто навреме дръпнах момчето ви за яката. Дълг на всеки добър християнин е да пази живота на ближния си и няма нужда от никаква отплата за това.

– Слушай, чудесни ми момко – благородникът вече видимо се изнервяше, – ти спаси живота на единствения ми син с риск сам да попаднеш под копитата на проклетия разбеснял се кон. Затова аз и моята любезна съпруга искаме да споделим с теб малка част от богатата, с които милостивият Бог ме е възнаградил за честното ми и праведно битие на истински католик. И ако твой дълг е било да запазиш живота на момчето ми и продължението на славния род Фон Хас, то моят е да ти дам тези перли като знак за благодарност и настоявам да ги вземеш вече, защото ми замръзнаха краката и искам да си ходя.

С решително и изненадващо движение благородникът натика малката кадифена кесийка в ръката на Алфред, завъртя се на токовете си и се стопи във вечерната мъгла. Последното, което Алфред чу от него, беше нещо като: „...и си мислят, че като са бедни, са по-праведни и от ангелите, проклетни безпросветни селяндури, целият се вкочаних от студ, дано поне вечерята е още топла, трябваше да кажа на Мици, че...“.

Алфред постоя още известно време на прага, гледаше пурпурната кесийка в шепата си и не се решаваше нито да се прибере, нито да я отвори. А когато все пак го направи, едва не я изпусна от смайване. Никога, никога в живота си не бе виждал нещо по-прекрасно. Нито отблясъците на залязващото слънце по заснежените върхове на родните му планини, нито искрящите очи на кравите, нито плътните устни на Герда, нито прозрачните капки роса по поляните, нищо не можеше да се сравни с неземната красота, която лежеше на дланта му. Той не знаеше какви са тези камъни, не беше сигурен дори къде точно се поставят и за какво служат. Знаеше само, че това са предмети от друг свят, непостижим и далечен, свят оттатък крепостната стена, в който хората носят фини ръкавици и наричат жената „любезната ми съпруга“. Свят, в който Алфред решително нямаше място дори и встрани, като зрител, а камо ли като участник. Това беше съвсем очевидно и Алфред трябваше да действа веднага, преди съвсем да е загубил разсъдъка и последните си пари в този странен град, пълен със странни хора. На следващия ден niskият и слабоват общ работник Алфред Оберле не се върна на строежа. Крепостната стена щеше да мине и без неговия труд, така или иначе, бе вече почти готова. Вместо това Алфред намери евреина Ади и се разплати с него, като по този начин с облекчение се отърва от странните проблясващи камъчета и пурпурната им кесийка. А после отиде до пазарището и след известно лутане и разпитване откри един селянин, прекупвач на кожи с волска каруца, който още същия ден щеше да поеме по дългия път през планините на запад. Алфред Оберле даде на селянина последния си сребърен кройцер, настани се отзад в каруцата и с радост се отправи обратно към дома, при Герда.